
ФИЛОСОФИЯ И ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
В НАЦИОНАЛНАТА КНИГОИЗДАТЕЛСКА ТРАДИЦИЯ

ФИЛОСОФСКО-СОЦИОЛОГИЧЕСКАТА
КНИЖНИНА В КОНТЕКСТА НА НАЦИОНАЛНАТА
КНИГОИЗДАТЕЛСКА ТРАДИЦИЯ (1878 - 1944)

— *Лъчезар Георгиев* —

Интересна, разнообразна и богата е философско-социологическата книжнина, която се появява в България след Освобождението. Налице е стремеж на българските книгоиздатели да запознаят читателската аудитория с най-значимите образци на философската мисъл от древността до авангардните направления на философското познание от втората половина на XIX и първите десетилетия на XX век, като по този начин приобщиат духовно българина към новоевропейската и световната наука и култура. Редни издатели профилират своята дейност в областта на философската и социологическата литература, стимулирайки определени тенденции в обществено-политическия живот на страната, други акцентират върху естетическата проблематика и търсят връзка с процесите в художествената литература, изобразителното изкуство, пластичните изкуства и музиката.

Можем за съжаляваме, че досега липсва цялостно изследване върху философската книжнина, намерила своето достойно място в българската книгоиздателска културна традиция след Освобожде-

нието. Обикновено отделни опити в тази посока или се свързват с мястото на даден представител на родната или чуждата философска мисъл, или пък по-общо се разглеждат на фона на книжовните явления в страната. Нерядко подобни изследвания носят и идеологически привкус, характерен за епохата, когато се появяват.

Сред по-цялостните проучвания на книжовните процеси в книгоиздателската традиция след 1878 г. и периода до 1944 г. са тези на Георги Бакалов¹, Павел Орешков², Тодор Боров³ както и на автори от по-ново време – Ани Гергова⁴, Иван Богданов⁵, Виктория Тилева⁶, Атанас Мосенгов⁷, Лъчезар Георгиев⁸, Евлоги Данков⁹, Росина Данкова¹⁰. Тематиката на тези и други трудове, които не считаме за необходимо да изреждаме тук, засягат развитието на книгоиздателските процеси в една или друга посока на творчески проучвания, отчитат дейността и на издателства, които са имали в репертоара си и философска проблематика, без обаче да акцентират цялостно върху общия развой на философско-социологическата книжнина, вземат важно място в националния културен процес. Затова и в нашето изследване целта ни ще бъде да разкрием тенденциите на философската, естетическата и социологическата проблематика, отразени в българската книгоиздателска традиция, като направим аналитичен библиографски преглед и оценка за присъствието на българските и чуждите автори на този тип литература; като се спрем върху дейността на специализираните за издаване на този тип книжнина книгоиздателства, печатници, библиотечни поредици, ангажирани в един значим процес, обуславящ развитието на българската книжовност, наука и култура.

При утвърждаване на традициите и създаването на една жизнена книгоиздателска практика след Освобождението заслуга имат немалко автори – оставили трайно име при формиране облика на философската и социологическата книжнина. Нерядко методите на художествената литература и философското познание се сближават и раждат специфични произведения, изпълнени с дълбочина и проникновение. Такъв е случаят с д-р **Кръстю Котов Кръстев**, възпитаник на университета в Лайпциг и на знаменития професор Вилхелм Вунт, а през 90-те години на XIX век вдъхновител на литературния кръг около столичното списание "Мисъл". През 1891 г. д-р Кръс-

тев със свои средства издава учебното помагало "Курс на философията". Т. I, и както указва в подзаглавието – книгата е "Ръководство за горните класове на средните училища и за самообразование. Част I. Въведение. Психология на интелекта." (С., печ. Либерал клуб, 104 с. 8°). Това е един от първите стойностни учебници по психология на личността, написан с добър научен език и стил и заедно с това достъпен за по-широк кръг от читатели, което поради големия интерес принуждава автора да направи и второ издание три години по-късно в печатницата на столичния печатар-издател Янко С. Ковачев, бивш дългогодишен съдружник на известния пловдивски издател Христо Г. Данов. Но сред общо единадесетте авторски книги на големия литературен критик се вписват и други негови произведения с философска проблематика. Те имат отношение към литературно-естетическите категории на модернизма, изповядвани от литературния кръг "Мисъл", и заедно с това сочат д-р Кръстев като проникновен тълкувател на историята на философията. В една от книгите си д-р Кръстев се показва като мислител, близък на немската философска мисъл, и заедно с това – като учен и творец с оформен светоглед. "Етюди и критики" се появява на книжния пазар през 1894 г., реализиран от Централна книжарница и книгоиздателство "Т. Ф. Чилев", а отпечатана в печатница "Ив. П. Даскалов и сие" (280 с., 8°). Статиите в сборника – "Сократ и Платоновата "Апология на Сократа" и "Барух Спиноза" в увлекателна и достъпна за читателя форма поднасят есенцията от философските прозрения на антични и по-близки до съвременността мислители. Историята на амстердамския философ Бенедикт (Барух) Спиноза, останал верен докрай на занаята си – шлифоване на скъпоценни камъни и оптически лещи, само и само да бъде свободен освен със своята изтънчена и витална духовност впечатлява и с проектите, които прави д-р Кръстев спрямо епохата на нерадостното настояще, на грубата и опорочена действителност, когато следосвобожденският творец се чувства задушен и потиснат, обезверен.

През 1898 г. в Пловдив бъдещият голям издател и книжар Иван Г. Игнатов решава да издаде книгата на д-р Кръстев "Литературни и философски студии". Сборникът бива отпечатан в столич-

ната печатница "Вълков" в солиден обем от 273 с., илюстрирани с портрети, на формат 8".

Интересно е и творчеството на друг майстор на художествена мисловност – Стоян **Николаев Михайловски**, който също разработва творби с философска проблематика. След издадените през 1895 г. от "Ив. Говедаров" в столицата "Философски и сатирически совети", през 1913 г. Ст. Михайловски прави едно съвместно издание с Шарл Грос и А. дьо Мьору "Социалния въпрос и християнството" (Свищов, печ. Вл. П. Явакиев, 48 с. 8° – Библ. Искрица). Тук Ст. Михайловски изловява своите философски и религиозни възгледи за християнския социализъм. Към философското творчество на този талантлив поет, сатирик, баснописец и публицист могат да се посочат и публикациите му в редактирания от него вестник "Напред". Най-отчетливо е изразена философската проблематика в публикуваните след смъртта на Ст. Михайловски "Неиздадени съчинения", писани вероятно между 1923 и 1926 г. Те излизат в печатница "Стопанско развитие" – София с уводни думи, бележки и редакция от Иван Богданов. Първият том "Метаполитика. Въведение във философията на новобългарската история. Как западат и се провалят държавите" е отпечатан през 1940 г. в обем 228 с. и 8°, а вторият том се появява на следващата година със заглавие "Бог, възход, живи идеи в светлите висини на истината. Религиозни и философски размисления." (200 с., 8°). Тиражът и на двата тома е сравнително висок за подобен тип издание – 2000 и 3000 екземпляра. Това посмъртно издание разкрива още една малко позната страна от разностранния талант на автора.

През 1987 г. под редакцията и съставителството на Атанас Натев издателство "Български писател" публикува книгата "Стоян Михайловски. Божествен Размирник. Философска поезия и проза", като самият Ат. Натев пише пространната въстъпителна студия "Неприспособимият" (с. 5–21) върху поетико-философски стил на мислене на големия български творец. В цитираната статия на Евлоги Данков "140 години от рождението на Стоян Михайловски. Стоян Михайловски (1856 – 1927) като философ и богослов." в кн. 5, 1996 на сп. "Философски алтернативи" авторът прави преглед на написаното в предговора на "Неиздадени съчинения" от Иван Богданов и

в посочената встъпителна студия от Ат. Натев, като ги допълва с коментар върху философското и богословското мислене на твореца Михайловски, върху неговите схващания за философията на природата и за просветения човек, у когото познанието на ума се съпровожда с духовно благородство. В най-ново време книга за Ст. Михайловски издаде през 1994 г. Димитър Михайлов "Стоян Михайловски" в поредица "Творчески портрети" на столичното издателство "Просвета" с акценти върху философската и сатиричната поезия и с цялостен преглед на издателската му продукция в хронологичен план.

Сред безспорните авторитети в българската философска мисъл, отричан и оспорван, но с реален принос като учен и автор-издател на специфичния тип философска книжнина, която има за цел да излезе извън рамките на университетската аудитория и да направи съпричастен българския читател към основните философски категории, е проф. **Димитър Михалчев**. Той е роден в Лозенград (дн. в Република Турция). Завършва философия в Софийския университет и специализира в немските университети в Грайфсвалд, Берлин, Фрайбург и Мюнхен. Утвърждава се като виден учен, професор по систематическа философия в Софийския университет. От 1929 г. е редактор на сп. "Философски преглед". Член е на Българската академия на науките. Заема дипломатическа служба като първопомощен министър в Прага и Москва. Автор е на редица публикации в научния периодичен печат по проблемите на философското познание.

Още през 1914 г. в Царска придворна печатница "Ив. Кадела" Д. Михалчев издава един от най-важните си трудове "Форма и познание". През 1916 г. като университетски преподавател издава "Подробен конспект по психология", който представлява, както е указано в подзаглавието на книгата, "Съкратено изложение на материяла по психология" и е предназначен за първия университетски изпит на студентите по философия и литература при Софийския университет. Книгата в неголемия обем от 74 с., е отпечатана в печатница-издателство "Яким Божинов" – София. През 30-те години Д. Михалчев продължава да печата своите вече зрели трудове. Вероятно сам е поел издаването им и бързо е възстановявал изразходваните средства поради проявения интерес от студенти и специалис-

ти. През 1931 г. излиза второто преработено издание на том I на монографията "Форма и отношение", под № 107 на Университетската библиотека (547 с.). В 1932 г. столичната печатница "Напредък" публикува книгата му "Отговор на моите критици по спора за цялостна Югославия" (72 с., 8").

Друг значим труд на Д. Михалчев "Философията като наука. Методологически увод." (264 с.) излиза в столичната печатница "Съгласие" през 1933 г.

Интересно е да отбележим обстоятелството, че в началото на века като студент той споделя неокантианските идеи, преминава през махизма и иманентната философия на В. Шупе и след 1909 г. започва формирането на цяло течение в българската философска мисъл у нас – р е м к е а н с т в о т о. Освен с авторски статии в сп. "Философски преглед" дава трибуна и на мнозина последователи на това философско течение като д-р Кирил Чолаков (съредактор на списанието от 1935 г. и автор на студии в областта на психоанализата и психологията на личността), Христо Николов, Александър Илков, Никола Илиев, Славчо Димитров, Павел Теохаров, Добри Панайотов. Д. Михалчев счита, че философията е обективна наука подобно на физиката, химията, географията, биологията, психологията, а немският мислител Йоханес Ремке след 30-годишен труд в редица свои съчинения е определил нейния ясно очертан и строго разграничен предмет; философията като наука черпи своите "неотразими истини изключително от логически анализ, направен от Ремке над категориите "вещ", "качество", "промяна", "движение", "действие", "сила", "пространство", "време", "действителност", "съзнание", "отношение", "свобода", "необходимост", "природа", "възможност" и т. н.¹¹

При списването на сп. "Философски преглед" (1929 – 1943) проф. Д. Михалчев като редактор налага два важни подхода в издателската практика на научната периодика – п р е д с т а в и т е л н о с т (на списанието сътрудничат най-видни български учени като П. Мутавачиев, М. Димитров, Ат. Илиев, А. Т. Балан, М. Герасков, Д. Иванчев, писатели и литературни критици като К. Петканов, М. Николов, Г. Цанев, Фани Попова-Мутафова, Ат. Далчев) и о т в о р е н о с т (списанието търси връзките на философските науки с други

области на познанието и творчеството като народопсихология, религия, художествена литература, история, изобразително изкуство). Заедно с това "Философски преглед" се характеризира с проблемност и полемичност. В това отношение изданието дава възможност за научни дискусии, които обикновено се провеждат в рубриката "Критични отзиви" и "Въпроси и отговори". В рубриката "Философска книжнина" се разглеждат с кратки отзиви новоизлезли заглавия на български и чужди езици през годината, като при краткото им библиографско описание се посочва авторът, заглавието,

годината и мястото на издаването, обемът на книгата; сочат се и публикации в научни и специализирани издания по въпросите на философията. В отделни публикации се разглеждат въпроси на възпитанието и обучението в българското училище. За литературния историк са ценни литературно критически статии и очерци на Ат. Далчев. "Религиозното чувство в българската лирика" (септ. – окт. 1929, кн. 4, 405–411) и "Размишления върху българската лирика след войната" от същия автор (септ. – окт. 1933, кн. 4, 282–286); изследванията на М. Димитров "Психоаналитично тълкуване на художественото творчество" и на М. Николов "Философските песни на Пенчо Славейков" (в кн. 5 ноември – декември 1933 г.); "Проблеми на днешната българска литература" от Г. Цанев (кн. 5, ноември – дек. 1933) и др.

Проф. Д. Михалчев е широко скроен философ в ремкианската традиция. В онтологично отношение той поддържа "дуализма" (за първичното и вечното съществуване на телесно и психично, които заедно с това са и коренно противоположни), стои на позициите на гносеологическия монизъм, ратува за ясни логически категории (мисленето е познаване, съдене, определяне и изясняване, с други думи – преоткриване на една обща даденост)¹⁷. Тъкмо затова воюва срещу

"болшевещия" диалектически материализъм и теорията на отраженето. Повод за една негова задълбочена и аргументирана студия със заглавие "Философията като социална идеология и като обективна наука. Нито идеализъм, нито материализъм!"¹¹ стават издадените през 1929 г. книги на Тодор Павлов "Идеализъм и материализъм" (146 с.) и "Диалектическият материализъм и теорията на образите. Критика на една "основонаучна критика" (107 с.) където авторът отделя много страници, за да полемизира с "философията на Ремке - Михалчев". В заключението на студията Д. Михалчев констатира очевидния факт, че Т. Павлов се е позовавал навсякъде в полемиката на трудовете си върху Ленин и не познава съчиненията на Ремке (които Михалчев чете в оригинал!), смесвайки неидеалистическите му възгледи с тези от иманентната философия на Вилхелм Шупе. Според Д. Михалчев философията като обективна наука не е и не може да бъде никаква социална идеология. Затова книгите на Т. Павлов според автора навеждат към лозунга "Нито идеализъм, нито материализъм!", а материалистическото учение е в неизгодно положение да търси обективната истина и да дава научна и непредубедена разработка на философските проблеми¹⁴. В същата книжка 1. на "Философски преглед" в рубриката "Критични отзиви" Д. Михалчев вече разглежда в подробна рецензия двете книги на Т. Павлов, като заключава, че те гъмжат от "недоразумения и нелепости"¹⁵. Според автора Т. Павлов навсякъде вади тълкувания и заключения върху възгледите на Маркс, Енгелс и Ленин, опирайки се главно на "прекомерна дързост" в "мъглата" на своя "похвален ентусиазъм"¹⁶. Но Д. Михалчев не е сам в сраженията си с "болшевишката философия". На страниците на "Философски преглед" се печатат видни представители на съвременната философска мисъл. Така напр. в петата книжка, 1932 г., на списанието е публикувана студията на А. Н. Бердяев "Из теорията и практиката на съветския атеизъм", като в редакционна бележка под линия е дадена висока оценка на видния руски философ в емиграция, който по това време редактира в Париж сп. "Путь", орган на религиозно-философската академия и на руската философска мисъл. Заедно с това Д. Михалчев се стреми да даде дух на обективност в цялостната линия на списанието. В своя статия "Философският живот и философската книж-

нина в Съветска Русия¹⁸, правейки преглед на издателската продукция и въобще на книжнината в СССР, авторът с наблюдателното си око улавя процесите и тенденциите във философската книжнина в Съветска Русия – казионната философия на диалектическия материализъм (съчиненията на Маркс и Енгелс в превод, на Плеханов и Ленин, А. Деборин и неговите ученици-деборианци, а по-сетне на новите “трима” – М. Митин, В. Ралцевич и П. Юдин, на “другарите” Ем. Ярославски, П. Вишински и др.), се бори ожесточено със своите вътрешни и външни идеологически противници. Най-изявеното философско списание “Под знаменем марксизма” след постановление на Централния комитет на партията от 21 януари 1831 г. рязко сменя курса на издаване и списване. Сменени са неговите редактори, а “новото течение” подлага на унищожителна критика идеологическите “извращения” на марксизма в лицето на А. Деборин, Н. Кареев, Я. Стен, В. Ф. Асмус, А. Столяров, И. Лупол, които дори не могат да се защитят, тъй като са лишени от достъп до всякакви издания. Затова авторът заключава, че официалната философия в Съветска Русия стои под прикритието на диктаторска власт. Абсурдно и дори комично звучат усилията на новите апологети в списания като “Советская стоматология” и “Новий хирургически архив” да отделят професионалните задачи на медицината от “вредната идеология” на буржоазните влияния и да я заменят с “марксистко-ленинското учение” например в хирургията. Д. Михалчев недоумява от правените големи тиражи на философските книги и списания, които влизат в десетки хиляди и дори стотици хиляди екземпляри, докато в Германия и най-солидните философски списания не надвишават 2000 – 3000 екземпляра.

В уводна редакционна статия за четвъртата годишнина на списанието Д. Михалчев отбелязва с гордост, че “Философски преглед” е едно от най-солидните, най-четените и високо тачените български списания, достъпно за широк кръг читатели и трибуна за мнозина наши писатели, будител на българската философска, религиозна, етическа, социологическа и естетическа мисъл¹⁹. Според автора на редакционния коментар изданието се характеризира с умение да поставя съвременните проблеми, свързани с днешните философски потребности на поколението българи. “Философски прег-

лед" се разпространява и предизвиква интерес в чужбина – някои статии от него се препечатват, с други се води полемика в Прага, Лайпциг, Париж, Берлин, Варшава, Загреб, Белград.

Немалък дял за този успех на списанието има неговото графично оформление – използват се разнообразни светли и получерни шрифтове, висок печат, плаващи колонцифри, резюме на френски на съдържанието върху гърба на корицата, използване на вътрешните страници на корицата, допълнителна информация и реклама, изяснение и върху титулната (лицева) страна на корицата на съдържанието на всяка книжка с точно посочване на пълните ѝ библиографски данни. Списанието излиза в двумесечен интервал, годишно в пет книжки. Тиражът обикновено се движи около 1000 екземпляра като се разчита на абонамента. Редакцията е разположена на софийската улица "Светослав Тертер" 9 и неин секретар е д-р Атанас Попов. На изпратените като дарение екземпляри на новоотпечатани книги обикновено в края на книжката се прави библиографско описание, което спомага за популяризирането на българската книжовност и увеличава популярността на издателствата в страната. Печатът се извършва в столичните печатници "Култура" на Тончо Цоневски и печатница-книговезница "Графика".

Някои от издадените трудове на Д. Михалчев, получили обществен отзвук особено в средите на българската интелигенция, предизвикват противоречиви оценки и дори стават повод да бъдат издадени полемични съчинения, какъвто е случаят с книгата на Владимир Радков "Крушение на една рационалистична философия" (С., 1920, печ. Свобода, 103 с.). Книгата полемизира с труда на проф. Д. Михалчев "Форма и отношение. Принос към учението за познанието". Освен Тодор Павлов и друг учен, специалист в областта на психоаналитичната социология – Иван Германов Кинкел (1883 – 1945), също влиза в остра полемика с Д. Михалчев. През 1940 г. печатница "Кооп" отпечатва брошурата му "Социологията в осветлението на един философ или Научните недоразумения на г-н проф. Михалчев". Тази книга Кинкел публикува в библиотечната поредица "Социологическа просвета", серия I ("Природа и общество. № 1). Брошурата е отпечатък от сп. "Архив", г. XV, кн. 3. В тази връзка

Ив. Кинкел издава в "Популярна научна библиотека Социологическа просвета", серия I (Природа и общество, № 2) два отпечатъка на две отделни студии, тематично свързани в едно книжно тяло: I. Учението на Томас Малтус и неговото значение за разбирането на съвременните световни събития; II. Социологичното учение на Томас Малтус в "критичното" изложение на проф. Д. Михалчев. Неговият истински научен смисъл и значение." (18, 78-99 с., 8°, С., печ. Култура, 1941).

Това са само част от трудовете на руския емигрант Ив. Г. Кинкел, който е роден в гр. Брянск, Русия, възпитаник е на Императорската Николаевска гимназия в Царское село, следвал е медицина в Берлин, философия, психология, психопатология и социални науки в Лайпциг, които завършва през 1911 г. и се завръща в Петроград. В периода 1917 - 1918 г. работи като асистент и частен доцент в Екатеринбургския университет, а след емигрирането си от Русия след Октомврийската революция, от 1 октомври 1920 г. последователно е доцент и професор в Софийския университет, където преподава сравнителна история на стопанския строй у културните народи, история на политикономията, българска стопанска история²⁰, чете лекции по социология. Неговите еkleктични схващания се стремят да съединят фройдизма, марксизма, расизма, малтусианството. Още през 20-те години на века той разработва социологическите проблеми и връзките им с другите науки. Така през 1921 г. столичното Психологическо дружество, на което сам е вдъхновител, издава в софийската печатница "Радикал" студията "Към въпроса за психологическите основи и произхода на религията" (43 с., 8°). Две години по-късно разработва и издава в печатницата на Петър Глушков в столицата научната монография "Наука и религия в светлината на психоаналитичната социология" (302 с., 8°), която носи подзаглавие "Психоаналитичен очерк за духовното развитие на човечеството" и е публикувана под № 2 в библиотечната поредица "Приноси към системата на психоаналитичната социология". Книгата е отпечатък от Годишника на СУ, Юридически факултет.

През 1924 г. столичната кооперативна печатница "Франклин" и библиотека "Наука и възпитание" (№ 5) издават отново "Очерк

върху духовното развитие на човечеството" със сходна насоченост на заглавието: "Наука и религия в психологичното осветление".

Търсенията на Ив. Кинкел продължават и в следващите години, когато той търси начин да издаде и по този начин да представи на широката общественост своите научни позиции. Затова през 1924 г. публикува в сп. "Наука и възпитание" кн. I, с. 1-12 и като отделен отпечатък на печатницата "Арарад" (1925 г.) научната си статия "Историко-материалистическия и психоаналитичен метод в социологията" (15 с., 8°), която нарича още "сравнително-методологична студия". Още на следващата година в първия брой на организираната по негова инициатива библиотечна поредица "Популярна психоаналитична библиотека... Студии по психоанализа в социологията." в печатница "Факел" – София, излиза полемичното съчинение "Събарянето на аналитичната психология от г. Михаил Димитров" (104 с., 8°).

През 1928 г. софийската печатница "Пряпорец" отпечатва социологическата студия на Ив. Кинкел "Тайните на мистицизма – окултизма" (64 с., 8°) в един голям за времето тираж от 3000 екземпляра, което сочи един подчертан интерес на издатели и читатели към тази проблематика. Книгата разглежда въпроси на теософията, индийския и будисткия мистицизъм, древните гръцки и римски мистерии, както и съвременни мистично-окултни преживявания, пречупени през призмата на психоаналитичната психология. Изданието се появява и в библиотечната поредица "Психологическа библиотека", № 3. През 30-те години Ив. Кинкел преподава в Софийския и Свободния университет и издава учебници по стопанска история, социално законодателство и политическа икономия, но заедно с това продължава творческата и издателската си дейност в посока на социологически проучвания. Работи с печатница "Стопанско развитие" в столицата, където излиза студията му "Еврейската и християнската етика в тяхното сходство и различие от социологично гледище" (52 с., 8°). И тази книга е поставена в библиотечна поредица – библиотека "Пробуда", гл. I, № 7.

Общо издадените от Ив. Кинкел книги са 21, като 9 са по въпросите на психоаналитичната психология. Част от съчиненията му имат полемичен характер. Като цяло издателската му продукция се характеризира с променливи тиражи – някои от заглавията с

научнопопулярен характер се оказват печеливши и позволяват голяма тиражност, други излизат поради строго профилирания си научен характер в по-малки тиражи. Интересно е, че Ив. Кинкел е издател на голяма част от своите авторски произведения, като ги включва в разнообразни библиотечни поредици, които и днес биха имали актуално звучене, поредиците дават възможност за очертаване на нови тематични линии в специализираното книгоиздаване: библиотека "Наука и възпитание", "Социологическа просвета", "Популярна психоаналитична библиотека", "Психологическа библиотека", "Популярна научна библиотека "Социологическа просвета". Характерно е и близкото до тематиката жанрово присъствие на научни студии, студии, монографии, научнопопулярни очерци. Някои от тях се появяват във вид на самостоятелна книга като отпечатайки на Годишника на Софийския университет.

Продуктивен и познат на много български издателства автор е Тодор Д. Павлов (1890 – 1977). В националната библиография е отбелязан като автор общо на 42 книги за периода от 20-те и 30-те години до 1944 г., включващи и някои преиздания. Тематично книгите на този наш философ са в областта на естетиката, литературната критика, теорията на изкуството, теорията на диалектическия материализъм, на връзките между философията и другите частни науки. Обикнати от автора са късите жанрови форми – научнопопулярният очерк, научната статия, студията и по-рядко – монографичното изследване. Към късите жанрове Т. Павлов добавя конкретизиращо заглавие: "Що е материя. Философско-научен очерк." (1939) или "Що е наука. Философско-социологически очерк." (1939).

Като най-крупна книжовна проява на Т. Павлов, реализирана от столичната книжарница-издателство "Нов свят", се явява книгата "Основни въпроси на теорията на познанието. Теория на отражението", издадена през 1938 г. в обем 402 с. на 8^о и немалкия за научна монография тираж от 2500 екземпляра. "Теория на отражението" за първи път обаче се появява на руски език и е отпечатана през 1936 г. в Москва. Този фундаментален труд, който с десетилетия ще формира една бъдеща традиция в марксистката гносеология и философия и ще проектира нови издателски прояви в тази област, е предшестван от някои важни трудове на автора, излезли в края на

20-те години. В 1927 г. софийската печатница "Графика" печата "Спинозизъм и диалектически материализъм", Т. I от "Очерки по материалистическата философия". Книгата излиза под № 5 в издаваната от писателя Антон Страшимиров библиотека "Зарници". Вторият том "Идеализъм и материализъм", отпечатан в софийската печатница "Радикал" две години по-късно, е включен в библиотека "Материалистическа философия" (№ 1). Можем да допуснем, че при този том авторът сам е осъществил изданието, включвайки го в нова библиотечна поредица, със солидният тираж от 2000 екземпляра. Същата година, под № 2 в библиотека "Материалистическа философия" и твърде вероятно със съдействието на издателство-печатница "Радикал" той издава в същия тираж книгата "Диалектическият материализъм и "теорията на образите". Критиката на една основова научна критика." (108 с., 8°).

Отново близкото сътрудничество с книжарница-издателство "Нов свят" и печатница "В. Иванов" се проявява в реализирането през 1938 г. на книгата "Метафизика и диалектика. Метафизически и диалектически метод на мислене." А през 1940 г. Т. Павлов издава със съдействието на издателското сдружение "Българска книжарница" и печатница "Братя Миладинови" солидната монография в 304 с. "Материализъмът и другите философски учения", която е преиздадена две години по-късно от издателя Д. Гологанов в софийската печатница "Просвета" в немалък за времето тираж от 3000 екземпляра. Въобще книгите на Т. Павлов издържат тиражност между 2000 и 3000 екземпляра.

В книгата си "На литературни и философски теми" е отбелязано, че е издадена от Т. Павлов. Тук авторът заема праволинейни марксистически позиции, разглеждайки теми като фашизма и неговата идеология, пролетарската и човешката култура, ултралевичарството, както и творчеството на Г. Кирков и Хр. Смирненски. Подобни становища Т. Павлов формира и в книгите си "Ремеканство и материализъм" (С., библиот. Материалистическа философия, 1930, 199, 16 с., 8°), "Обща теория на изкуството. Основни въпроси на естетиката" (С., печ. Бр. Миладинови, 1937, 96 с. 8°), "Обща теория на изкуството. Основни въпроси на естетиката" - част I и II (С., книж. Нов свят, печ. В. Иванов, 1938, XVI, 404 с. 8°), "Нация и култура. Художествено-кри-

тически и философско-социологически очерци." (С., книж. Нов свят, печ. В. Иванов, 1939, 128 с. 8°). Редица книги са изследвания върху поезията на Владимир Маяковски, Венко Марковски, върху пролетарската солидарност. Широката гама от марксистически и ленински идеи, които Т. Павлов излага в книгите си, говори за наличието на истинска демократичност в книгоиздаването в периода между двете световни войни, независимо от управляващите политически режими. Дори и след 19 май 1934 г. автори като Тодор Павлов не са възпрепятствани да издават своите произведения, да реализират книги и библиотечни поредици и свободно да ги продават – нещо, което вече е немислимо за социалистическия режим след 1947 г., сложил траен идеологически отпечатък върху книгоиздаването и въобще върху издателската дейност, известен с желязна цензура, конфискация на книги, забрана на книгоиздателска дейност, отсъствието на възможност за полемизиране.

Не можем да отменим и факта, че марксистическият автор Т. Павлов ализа в печата и чрез издадените от него книги в открита полемика с Д. Михалчев. С отделна брошура се включва и в полемиката по въпроса за отношението към социологията като наука, издавайки през 1940 г. брошурата "Социология и биология" (С., Българска книжнина, печ. Бр. Миладинови), във връзка с полемиката между Д. Михалчев и Ив. Кинкел. Дори и да не е лишено от основание твърдението, че Т. Павлов е "преследван и съден от фашистката власт"²¹, според нас това се дължи не толкова поради активното му присъствие като автор и издател, колкото до проявите му като комунистически функционер и член на ЦК на БКП от 1924 г. Заради активните си партийни прояви обаче Д. Павлов щедро е възнаграден след 1944 г., когато заема важни държавни и партийни постове, член е на регентския съвет от 1944 до 1946 г., а след 1947 г. е дългогодишен председател на БАН. От 1945 г. основава и става главен редактор на сп. "Философска мисъл" – едно списание, считано за продължител на Михалчевия "Философски преглед", но обогатено със силната идеологическа украса на новия режим.

Още едно доказателство за възможностите, с които действа като автор и издател Т. Павлов в периода между двете световни войни, е обстоятелството, че той сътрудничи на немалко столични издателства – Театрална дружба "Развитие", РЛФ, Д. Гологанов, А.

Страшимиров, "Нов свят", "Българска книжнина", с издателя Георги Георгиев от Лом. Работи и с печатниците от София "Братя Павлови", "Братя Миладинови", "В. Иванов", "Просвета", "Графика", "П. Р. Славейков", "Рахвира".

Друг автор, оставил дия в българската философска мисъл, е **Димитър Петров Иванчев** (1910). Завършва философия в Софийския и Хумболтовия университет, специализира и защитава докторат в Тюбинген. Той присъства в националния книгоиздателски процес само с две книги (8°, 1944). Върху тях не е посочен издател и най-вероятно това да е самият автор. През 1937 г. утвърденият вече учен издава монографията "Философия на отрицанието. Индивидуализъм и аморализъм" (176 с., 8°). Книгата е отпечатана в софийската печатница "Култура". Втората творба авторът започва да публикува през 1943 г. – "Структурна психология и културна философия", замислена като обемно монографично издание със заявка за сериозен приносен характер, но остава недовършена заради въздушните нападения над София. От книгата са отпечатани само три коли. Д. Иванчев участва в списването, а от книжка 3, 1935 г. на сп. "Философски преглед" е секретар на редакцията, която по това време се намира на ул. "Светослав Тертер" № 9 в столицата. На страниците на списанието той повежда остра полемика с автора на книгата "Анти-Нитче" Любен Казанджиев (излязла в два тома през 1931 и 1933 г. в София). Така в кн. 2 и кн. 4, год. V, 1934 на "Философски преглед" Д. П. Иванчев публикува два силно критични отзива-рецензии за книгата, а Л. Казанджиев през същата година отговаря на обвиненията с остри и зашливи реплики в кн. 1–2 на литературното списание "Листовад" срещу самия Иванчев и срещу редактора-основател на списанието Д. Михалчев. Без да се спираме върху същността на самата полемика, ще посочим, че за изданията с научна, литературна и най-вече философска проблематика в периода между двете световни войни е характерна отвореността към дискусийни въпроси, свободата за открито изявяване на мнения, което още веднъж потвърждава, че въпреки честите смени на българските правителства и политическите режими, възможността за демократична изява на автори и издатели се запазва. Този модел бива разрушен от новата тоталитарна държава, която формира сурови идеологически норми след 1944 г.

Д. Иванчев е автор до 1944 г. на повече от 30 статии, студии и рецензии във "Философски преглед", "Земя и хора", "Литературен глас" и други периодични издания. През 1942 г. в Тюбинген, където специализира философия, психология и библиография, е издаден и неговият докторат като самостоятелна книга със заглавие "Етичните възгледи на В. Дилтай", издание на философския факултет при Тюбингенския университет: *Die ethischen Auffassungen W. Dilthays. Inaug. Diss. zur Erlangung des Doktorgrades einer Hohen Philos. Fak. Der Eberhard Karls - Univ. zu Tübingen vor vorgelegt von... Tübingen, 1942. 106 p.*

След 1944 г. д-р Д. Иванчев прави 63 публикации предимно в областта на библиографията – анотирани библиографски указатели, монографични изследвания, статии и студии, библиографски прегледи. След назначаването си през 1945 г. като първи сътрудник на българския библиографски институт "Елин Пелин" съставя значимото тритомно издание "Български периодичен печат. 1844 – 1944. Анотирани библиографски указател." (С., Наука и изкуство, 1962), което е плод на огромна дългогодишна работа и е ценен справочник за всеки изследвач. Творчеството на д-р Д. Иванчев през целия му житейски път сочи как философията като наука може да послужи на изследователи при формирането му като учен, как може един автор да бъде полезен чрез различните посоки на издателска дейност, в полза на родната книжовност.

Солидна издателска и творческа дейност в областта на историята на философията на естетиката и на психоанализата реализира Атанас Атанасов Илиев (1893 – 1985). Свързан със Стара Загора, където завършва гимназия, впоследствие той следва в София, Париж и Петроград, има възможност да специализира във Виена. Това му позволява да формира широк научен светоглед. Става привърженик на френския философ Анри Бергсон, на интуитивизма и ирационализма във философията. Като учител, а впоследствие доцент и професор в Софийския университет разработва въпроси на етиката и естетиката. Издава общо 19 книги между двете световни войни, които жанрово са представени под формата на студии, монографии и очерци. Голяма част от тях са собствени издания. Работи със столичното книгоиздателство "Акация" и заедно с него участва в издаването на библиотечните поредици "Натурфилософско чети-

во" и "Четиво Наука и живот". Търсените поредици издателството изработва в печатниците "С. М. Стайков", "Земя", печатница "Армейски военно-издателски фонд" в София. Заедно с това Ат. Илиев работи и с други издатели и печатари – Добромир Чилингиров от София и софийските печатници "Художник" и "Книпеграф", с Търговска печатница – Пловдив и плевенската кооперативна печатница и книговезница "Светлина".

Ат. Илиев започва дейността си в началото на 20-те години със силни и ударни заглавия, които обещават да предизвикат определен обществен и научен интерес. Първата книга на този плодovit автор е реализирана в пловдивската Търговска печатница и носи претенциозното заглавие "Ролята на противоречието във философията на Анри Бергсон" (71 с., 8"). На следващата година в Стара Загора издава "Интуитивната философия като нова форма на интелектуализма" (Светлина, 35 с.). Навлизайки с научни коментари върху теорията на психоаналитичното, Ат. Илиев издава последователно "Загадката на сънищата и психоанализата на Фройд" (С., Акация, 1924, 52 с., 1 л. портр. – *Натурфилос. четиво. № 4*), "Естетика и психоанализа" (С., Акация, 1926, 76 с. 1 л. портр. 16" – *Натурфилос. четиво. № 25*), "Естетика и грозота. Отвратителното и ужасното в изкуството и живота." (С., Акация, 1928, 67 с. 8 л. ил. 16" – *Четиво Наука и живот*), "Двата полюса на човешката душа. Към психологията на доброто и злото" – с уводни думи за автора от Асен Златаров (С., Акация, 1929, 77 с. 16" – *Натурфилос. четиво. № 39*), "Природа и естетическо възпитание" (С., Акация, 1930, 58 с. 16" – *Четиво Наука и живот*). Може да се каже, че 1926 година е най-плодовитата в издателската и творческата дейност на Ат. Илиев, тъй като тогава се появяват още две негови издания: "Психоанализа, пансексуализъм и изкуство" (С., Акация, 142 с. 16" – *Натурфилос. четиво. № 26*) и "Проблемите на изкуството. От естетическите изследвания към психоаналитичната теория." (С., Акация, 120 с. 16" – *Натурфилос. четиво*).

Сред по-специфичните издания на Ат. Илиев се открояват и книгите "Лимитизъм и монизъм. Философията на К. Ф. Жаков и понятието за безкрайно малкото" – с увод от Асен Златаров (С., Акация, 1925, 91 с. 16" – *Натурфилос. четиво. № 14*), "Съвременна философия и история на философията" (С., Д. Чилингиров, 1936.

169 с. 8°), "Личност, народност и култура" – сборник статии по философия на културата и социалната етика (С., Д. Чилингиров, 87 с. 8°), "Философията на Бенедето Кроче. Изложение и критика." (С., п-ца Бълг. подем, 1942, 314 с. 8°).

Тиражите на изданията на Ат. Илиев се движат между 1000 и 2000 екземпляра, но някъде са и по-малки в зависимост от спецификата на заглавието, неговия характер и обем. Книгите на този виден наш философ изиграват положителна роля за разясняване и разпространение на учението за психоанализата, както и за разширяване спектъра от изследвания в областта на естетическото познание, историята и теорията на философията. Заедно с това Ат. Илиев участва дейно и в списването на сп. "Философски преглед". Като открояващи се негови статии могат да се посочат "Природа и изкуство: два източника на естетични емоции" (г. II, ян. – февр. 1930, № 1, 29–42); "Култ на плътта" (г. V, март – април. 1933, № 2, 114–127); "Художествената творба като организирана цялост" (г. VI, март – април. 1934, № 2, 133–143); "Форма, съдържание и интуиция като естетически проблеми" (г. VI, ноем. – дек. 1934, № 5, 367–372) и др.

Разглеждайки многообразието от философска и естетическа книжнина, която достига през 20-те и 30-те години на нашия век своя разцвет, не бива да пропускате и приноса на автора-издател **Николай Райнов**, допринесъл за формиране на естетически позиции у българския читател с многотомните си издания "История на пластичните изкуства" (Том I – XII. С., Ст. Атанасов, 1931 – 1939) и "История на изкуството" (Т. I. С., Ив. Коюмджиев, 1943, 576 с.), както и някои негови брошури, издавани в периода между двете световни войни, които характеризират зараждането на изкуствата, на печата, на книгата.

И друг български писател и философ идеалист – **Емануил Попдимитров** (1888 – 1943) през този период развива освен литературна дейност – поезия, литературна критика и публицистика, се увлича и по философската проблематика. Ем. Попдимитров е под влиянието на А. Шопенхауер, Фр. Ницше и Й. Ремке още по време на следването си във Фрайбург. От 1923 г. е доцент в Софийския университет и в същата година в печатница "Пилев" в Кюстендил печата първия си философски труд "Естетиката на Бергсона" (64 с. 8°). Спо-

ред автора в схващанията на А. Бергсон се проявява философски естетизъм и неовитализъм, а самото учение на видния философ обобщава постиженията в естествознанието. Светът се проявява като витален спиритуалистичен порив. За Е. Попдимитров съзнание и жива природа са творчески процес, а оттам и творчеството е изразител на творческата същност на духовното. Тези възгледи той развива във второто издание на "Философски студии"²², които излизат в том XIV – XV на "Събрани съчинения" от столичната печатница "Камен дял" през 1937 – 1938 г. в два тома. Том I съдържа: "Мистицизъм в индийската философия; Свободата на волята според Шопенхауера. Философия на интуицията – Бергсон; Неовитализъм; Механични моменти в процеса на еволюцията; Двете направления във философията;" (1937, 104 с.). Т. 2. включва "Естетиката на Бергсона" (1938, 92, 77 с. 4 л. портр. 1. изд. от 1923 г.). Стези съчинения Ем. Попдимитров утвърждава пред българския читател гносеологическите разбирания на А. Бергсон в областта на естетичното и ратува за понятието "естетическа интуиция". Не бива да се забравя, че философските и литературните възгледи на Ем. Попдимитров – особено в поезията, както и самото му поетическо творчество, са обгърени от фината нишка на едно модерно философско мислене. Това утвърждава неговите творби като стойностни произведения, отразяващи неспокойния и търсещ дух на съвременника.

Интересно е и това, че един млад български белетрист – **Марко Марчевски**, който по-късно ще остави име с множество разкази, повести и романи в областта на приключенския жанр и детската литература, отправя погледа си към областта на енциклопедично-справочните издания, съставяйки "Малка философско-научна енциклопедия" (С., изд. Нов свят, печ. Майска роза, 1939. 380 с. 16 *). Книгата излиза с успех в един голям за времето тираж от 3000 екземпляра.

Сред най-известните представители на родната философска мисъл е **Иван Андреев Георгов** (1862 – 1936). Родом е от гр. Велес, дн. Македония. Учи педагогически науки във Виена, завършва философия и педагогика в Йенския университет, Германия. Попада под въздействието на немските философи В. Вунд, И. Кант, Р. Ойкен. От 1889 г. започва преподавателска работа в Софийския универси-

тет, където работи до 1933 г. Този дълъг период е благодатен за Ив. Георгов, защото съумява да напише и издаде като собствени издания или на други издателства общо 23 авторски книги, включващи и някои преиздания. Пише буквари, педагогически студии, съчинения с историко-политически характер по въпроса за Македония, Източния въпрос, отношенията ни със сърбите. Най-доброто и най-значимото от издателската му продукция си остават съчиненията по етика и по история на философията, където развива своите схващания за значението на философията като наука над останалите науки, за приоритетното значение на човешкия разум, за ролята на националистичните философски учения. Съдържанието на неговите книги е изложено обективно, в достъпна форма и един хронологичен порядък от древността до епохата на Българското възрождение. Георгов е привърженик на алтруизма и абстрактния хуманизъм. В съчиненията му се долавя благотворното влияние на философи като Кант, П. Жане и Гюйо, затова е против етичните възгледи на утилитаризма и емпиризма. През 1904 г. Ив. Георгов издава книгата си "Етика. Принципите на морала." (168 с. 4^о). Изданието е циклопечно, осъществено от самия автор. По-късно, през 1921 г. книгата е преиздадена като втора част на "История на етиката" (ч. 1. – История на етиката). Тази книга излиза в плевенската печатница "Изгряв", а за издател е посочено Студентско философско-педагогическо дружество. Обемът е 195 страници, 8^о. В различни издания Ив. Георгов печата своите студии "Джордано Бруно" (1900), "Ф. Бекон, баща на експерименталното изследване" (1902), "Т. Кампанела" (1906), "Лайбниц" (1920), "Питагорейци" (1925)²². През 1920 г. отново Студентско философско дружество издава чрез печатница "Франклин" в София "История на новата философия от Кант – Хегел", като в книгата е отбелязано, че текстът е по лекциите на Ив. Георгов, четени между 1901 и 1902 г. (160 с. 8^о). Солидното съчинение на този плодовит автор "История на философията" в четири тома на осмина формат се появява в средата на 20-те години в поредицата "Университетска библиотека" (№ 49 и № 167). За съжаление Георгов не успява да издаде втори и трети том. Първият том се печата под заглавие: "Древна философия" (Отд. 1 и 2. Първи период 1925 (кор. 1926. VII, 698 с.). Печата се в печатница "Ив. Н. Божи-

нови. Четвъртият том излиза доста по-късно, през 1936 г. със заглавие "Нова философия до Канта, Ч. I. Нова философия до Хобса." (С., Придворна печатница, 460 с.). "История на философията" е била замислена първоначално в осем тома, но явно материални затруднения, а и преждевременната смърт на автора попречват да бъде завършено това крупно издателско дело.

Сред видните представители на българската философска и социологическа мисъл е **Александър Недялков** (1876 – 1942). През 1908 г. в печатница "Т. Т. Паспалев" излиза неговият труд "Основните проблеми на социологията. Марксизъм или неокантианство? Методологическа студия върху принципите на критическата социология." (211 с. 8^а). Другото значимо съчинение на А. Недялков е отпечатано в Придворна печатница "Ив. Кадела" през 1912 г., също с дълго обяснително заглавие и подзаглавие: "Предпоставки на еволюционната социология. Критичен преглед върху социалфилософската теория на Спенсера." (С., 188 с. 8^а). В своите съчинения авторът се явява като поддържник на германския социолог Рудолф Шамлер и на немската Марбургска неокантианска школа. Българските философи марксисти в лицето на Димитър Благоев виждат сериозна заплаха за позициите си и полемизират непримиримо с А. Недялков. Независимо от техните оценки обаче този български автор-издател на философска книжнина остава име на сериозен изследовател особено в областта на социологията, една нова наука, която до Балканските войни има все още кратка история, но обещаващо бъдеще.

В областта на социологията през 20-те години работи и **Спиридон Георгиев**. През 1929 г. издава учебник за прогимназиалния курс "Социология" в библиотечната поредица "Млад читател" № 6 (Плевен, печ. Изгрев, 160 с. 8^а). Този автор всъщност пише и издава сам или в съавторство редица други учебници – по география, методика на обучението по география, църковнославянско четене, основни правни познания. С по-трайно и стойностно значение са научните изследвания на **Борис Марковенски** (Борис Велес Марков), който през 30-те години издава книги с етическа и социологическа проблематика: "Цивилизацията е пътят на гениите. Русо, Дарвин, Достоевски, Ницше, Зола, Толстой, Айнщайн, Форел." (С. печ. Посредник 1930, 158 с. с ил. 16^а) и "Философия на доброто и хубавото.

Етичните и естетическите идеи на Жан Мари Гюйо." (С., печ. Книпеграф, 1938. 63 с. 16"), "Нова философия на живота и културата. Научно-детерминистичен и социологически преглед." (Ст. Загора, печ. Светлина, 1940. 160 с. 16" – Библ. Худож. култура).

През второто десетилетие на нашия век се появяват и професионално подготвени учебници за гимназиалното обучение. Тук може да се посочи "Учебник по етика" на **Димитър Попниколов**, който в периода 1915 – 1924 г. претърпява седем издания, излезли в софийските печатници "Витоша", "Военен журнал", "Военно-издателски фонд", "Кантарджиев и Данков", "С. М. Стайков", "Б. А. Кожухаров". Солидни учебници по логика (1928, Хр. Г. Данов – Пловдив) и по психология (1927, Хр. Данов – Пловдив) за гимназиалния курс съставя и издава видният теоретик на педагогическите науки **проф. Михаил Герасков**, който заедно с това е и сред изявените сътрудници на сп. "Философски преглед". Търсят се подходи за свързване на педагогическа и философска проблематика. Така **Александър Б. Поповски** чрез столичното издателство "Т. Ф. Чипев" издава книгата "Културнофилософските основи на педагогиката" (1943, 111 с. 8"). Философски аспекти в литературната критика се установяват при тълкуването на литературните произведения – традиция, установена още от д-р К. Кръстев и сп. "Мисъл", а по-късно от списанията "Орфей" (1923 – 1940), "Хиперион" (1922 – 1931), "Златорог" (1920 – 1943), "Българска мисъл" (1925 – 1944), а също и във вече разглежданото тук сп. "Философски преглед". Подобна проблематика се развива и в книгоиздаването между двете световни войни. Издателство "Хемус" публикува известните "Литературни характеристики" на **Малчо Николов** за П. К. Яворов, Пенчо Славейков и още редица български писатели с общо 13 книги на този интересен автор, включващи и някои преиздания, за времето от 1923 до 1943 г. **Мария Ненова-Рунтова** печата в столичната печатница на Григор Ив. Гавазов "Философска критика на "Разбойници", трагедия в 5 действия от Ф. Шилер." (1921, 32 с. 8") и "Философска критика на Хамлет, трагедия в 5 действия от Уилям Шекспир." (1922, 51 с. 8"). Литературният критик **Иван Радославов** също впишва редица философски мотиви в своите "Идеи и критика" (т. 1: С., Хемус, 1921; т. 2: С., Завети, 1939). В тази насока са и някои студии на друг литературен критик – **Иван**

Меншек: "П. К. Яворов. Поет богоборец" (С., печ. Бр. Миладинови, 1934) и "Николай Лилиев. Романтик-символист." (С., печ. Бр. Миладинови, 1937). И Владимир Василев, вдъхновителят и идеологът на сп. "Златорог", в литературно-критическите си очерци и студии за Яворов (1934), и А. Страшимиров (1931) използват философска мотивация като подход към изследванията си. На открити промарксистки позиции, в подкрепа на социализма, акцентирайки върху идейните схващания на Маркс, Енгелс, Плеханов и Ленин, застава литературният критик, политолог, писател и издател Георги Бакалов. В редица свои книги – за Алеко Константинов, Г. С. Раковски, Ив. Вазов, Хр. Ботев, В. Левски, Д. Полянов, Хр. Смирненски този продуктивен автор търси връзка между пролетарската идеология и традициите в българската литература и националноосвободителното ни движение. Това невинаги му се отдава и написаното често звучи с декларативен и изкуствен патос, но не може да се отрече, че неговите книги търсят своята читателска аудитория в лявото политическо пространство. Г. Бакалов издава общо 64 книги, включващи и преиздания. Работи с варненския издател Стефан Георгиев, печатниците "Взаимност" и "Н. Петров" и "П. Плушков и сие", "К. Николов и Д. Тодоров и сие" във Варна; с книжарницата-издателство "Пролетарий" и издателство "Знание" в София, със столичните печатници "Восно-издателски фонд", "Братя Миладинови", "Тавазов и Чомонев", "Ст. Василев", "Балабанов и Захариев", с преместената от Варна в София печатница на Петър Плушков, с кооперативната печатница "Изгрев" в Плевен, с ямболската печатница "Светлина", със скоропечатница "Българско знаме" в Сливен. Г. Бакалов публикува своите книги, на които в по-голямата част сам е и издател, предимно в библиотечни поредици: "Знание", "Книжки за народа", Библиотека "Народно четиво", "Звезда", "Социалистическа библиотека", Библиотека на сп. "Нов път", "Работнически другар", "Библиотека съзнания. Обществено-научна литература." Други български автори правят опити да съставят и издават книжка, която да обединява и разглежда аспекти на философията с правото и религията. Тъй като в Софийския университет има катедра "Философия на правото", някои издания се свързват с нейния предмет и дейност. Така Христо Бояджиев през 1929 г. издава "Кри-

тични изследвания върху правната гносеология и проблемата за естественото право. Приноси към обща теория и философия на правото." (С., печ. Художник, 274 с. 8°) и "Критика на естественото право, историзъм в правото и правен позитивизъм. Принос към учението за тълкуването на правните норми." (отпечатък от кн. 5, 1928 г. на сп. "Юрид. мисъл" и кн. 1 и 2, 1929 г. П-ца Армейски военно-издат. фонд. 124 с. 8°). Същият автор прави, по думите на самия него, и принос към религиозната и социалната философия с книгата си "Понятие и същност на религията" (С., с. Курило, печ. Бял кръст, 1927. 60 с. 8°). Друг съвременник на автора – **Николай Николаев Петров** издава през 1923 г. книгата си "Идеалистични и реалистични понятия за правото в съвременната френска доктрина" (С., печ. Арм. воен.-изд. фонд, 1923. 112 с. 8°). **Н. Николаев** печата и брошурата си "Духовномонистическото учение и въпросът за всеобщия мир" (С., печ. Посредник, 1928. 23 с. 8°). В областта на философията на историята и историята на съвременната философска мисъл печата две свои книги и **Александър Нивалов**: монографията "Система на философия на историята. Ч. I. Теория на историческия процес." (С., Ст. Атанасов, печ. Изгрев, 1941. 246 с. 8°) и "Понятието за духа във философията на Джовани Джентиле. Принос към историята на съвременната философия." (Търговище, печ. Б. Менгишев, 1944. 50 с. 8°).

В областта на книгоиздаването на философска книжнина се наблюдава и друг интересен факт – автори философи работят по различни дисциплини на учебен процес и научно познание, но в крайна сметка общото, обединяващото е философията като светоглед и начин на мислене. Характерен пример за това наше твърдение е дейността на **Иван Н. Гюзелев** (1844 – 1916), известен в миналото български философ, автор и издател. Заедно с някои преиздания той печата 15 свои книги, някои от които издава сам или пък с помощта на плов-

дивското книгоиздателство "Хр. Г. Данов", книгопечатница и литография "Янко С. Ковачев" и печатница "Света София" в столицата. Иван Поззлев е ерудиран учен – учи духовна семинария в Одеса и е възпитаник на физико-математическия факултет в руския град Новорусийск, редовен член е на БАН. Пише и издава учебници по математика и физика, но заедно с тях и фундаментални трудове, повлияни от философи като Х. Бакъл, Баркли, Освалд, Мах и Вунд. През 1895 г. излиза книгата му "Теория на доказателствата. Опит за откриване същинските основи на реалната логика." (С., книгопеч. и литогр. Янко С. Ковачев. 221 с. 8"). В две части, като приложение към сп. "Задружен труд", г. III, 1903, през 1904 г. печатница "Св. София" издава монографичното изследване "Елементи на познанието. Психологически изследвания." (I. 202 с.; II с. 203-534, 8"). "Светът като продукт на съзнанието. Трактат върху същността на научното знание." е третата книга с изцяло философска проблематика, която Ив. Поззлев издава отново в столичната печатница "Св. София" през 1907 г., като приложение към сп. "Задружен труд", г. V, 1906 (158 с. 8").

Подобен е и творческият път на **Стефан Стефанов Гидиков** (1878 – 1944), който издава свои авторски книги в областта на философията, поезията и художествената публицистика. Роденият в Сливен С. Гидиков учи френски колеж в Цариград, впоследствие и няколко семестъра административно право в белгийската столица Брюксел. След стихосбирката си "Пролетните ми цветя" (1886), повестите "Бешо и Гого" (1894), поетичния авторски сборник "Звукове и картини" (1895) пише и философските статии "Атоми и монади" (1898), "Дух и материя" (1924), "Рационализация и творчество" (1932), "Светът – нравствена задача" (1937). Общо този автор издава 12 книги – стихосбирки, разкази, повести, очерци, драми, философски студии, политико-социологически коментари. В 1897 г. в сливенската печатница-издателство "Българско знаме" излиза монографичното изследване на С. Гидиков "Научните основи на чудесното" (144 с. 8"); в 1898 г. същата печатница и книжарят-издател Иван С. Топалов от Сливен пускат от печат брошурата му "Земята преди Адама или Земята вечна ли е?" (23 с. 8"); през 1904 г. редакцията на сп. "Демократически преглед" печата в Придворна печатни-

на "Братя Прошекови" в столицата научнопопулярния очерк на С. Гидиков "Кооперативизъм" (59 с. 8[°]). В 1906 г. видинската печатница-издателство "Дюкмеджиев и сие" печата в поредицата "Демократическа библиотека. № 2" изследването на С. Гидиков "Същност и начала на демократизма". Редица години по-късно, през 1942 г., севлиевската печатница "Братство" издава студията му "Наука и религия" (45 с. 16[°]). Както се вижда, С. Гидиков е добре познат и на столичните, и на провинциалните издатели, а някои от книгите си издава сам. Във философските си възгледи изпитва увлеченията към различните философски направления, които имат по-широк отзвук и в България – материализъм, бергсонизъм, дори спиритизъм, както и на философи като Фехнер, Освалд, Кант, Лайбниц. С. Гидиков счита еволюцията за духовното, а инволюцията – материалното начало в света. Съществуването на Бог в центъра е под формата на дух, а в периферията – на материя. Предметите и явленията представляват съгъстена енергия, а материята носи регресивно начало и е низша форма на духовното. Само интуицията може да придаде жизненост и многообразие на предметите, докато разумът ги превръща в неразнообразни и безкачествени математически изрази. "Умът влиза в ролята си на скъперник-домакин, разграничава, ограничава, поставя рамки, определя правилници и "законо" и свежда всичко до най-праволинейната необходимост"²¹ – пише авторът, и продължава своите разсъждения: "Макар да изглежда като че ли умът твори, в същност той е ограничаващата спиралка на творческия поток. Творческата мисъл, творческата интуиция не са еднакви с анализиращия и логически издирващия интелект. Моментът, в който умът се намесва в творческия процес, за да го изследва и проумее, да си го направи разбираем и да го подреди към своята рационална система, е вече момент на ограничаване, разпокъсване, отслабване на творческата стихия."²⁴ Подобни изводи сочат несъмненото влияние на френския философ идеалист Анри Бергсон, и особено на неговите съчинения "Материя и памет" (1896), "Творческа еволюция" (1907), "Двата източника на морала и религията" (1932).

Друг следовник на идеите на А. Бергсон, на Баркли и Джеймс, който реализира у нас своите издателски и творчески амбиции в областта на идеалистичната философия, е Иван Вельов Сарълиев (1887, София – 1969)²⁵. Учи философски науки в Париж, Оксфорд,

Берлин и Бери, което му дава възможност да се запознае отблизо със съвременните постижения в областта на философското знание и да формира своя система от еkleктични знания, в които се чувстват възгледите на прагматизма и бергсонизма. В жанрово отношение издаваните от Ив. Саръилиев книги представляват основно монографии и студии. Обемът им в повечето случаи надхвърля 10 печатни коли (160 печ. с.), използват се формат 8°, при един не особено висок тираж, който не надвишава 1000 екземпляра поради спецификата на изданието. Книгите на този интересен автор, който и сам е издател на някои от произведенията си, излизат в периоди между двете световни войни и фактически продължават творческата линия във философските издания на С. Гидиков, но на едно качествено по-добро равнище на научна мисъл и издателска реализация. През 1919 г. Ив. Саръилиев издава психологическия и метафизически, както сам го определя, етюд "Родови идеи" (С., Придворна печ., 189 с.). На следващата година издава чрез същата печатница отново с подзаглавие "Психологически и метафизически етюд" първа част на монографичното изследване "За волята" (192 с.). Тази тематична линия е продължена и с издаването от името на редакцията на сп. "Зов" – Варна, в библиотечната поредица "Религиозно-философско четиво за гимназисти и педагогисти" на брошурата му "Съвременната наука и религията", която представлява стенографско извлечение от лекцията, държана на 5 май 1931 г. (Варна, печ. и хромолитогр. Просвещение, 1931, 20 с.). Същата година е отпечатана и другата негова брошура "Съвременната наука и религията", която съдържа същата публицистична лекция, държана на 5 май 1931 г. в Софийския университет (С., печ. Художник, 1931, 27 с.). На следващата година издава и едно кратко полемично съчинение "Съвременната наука и религия. Отговор на една критика." (С., печ. Художник, 1932, 50 с.).

Средата на 30-те и началото на 40-те години са особено плодотворни за Ив. Саръилиев, защото написва и издава книгите си по история на философията и на осветяване на прагматизма в системата на философското знание. През 1938 г. в столичната Придворна печатница излиза солидният по обем труд "Прагматизъм. Принос към историята на съвременната философия." (267 с. 1 л. портр. –

Унив. библиот. № 190). Следващата солидна книга в тази тематична линия "Записки по история на най-новата философия" включва научен коментар и разсъждения върху основателя на позитивната философия Огюст Конт и на представителя на интуитивизма Анри Бергсон (С., Литопечат, 1941, 249 с.). В циклопечатното си издание "История на философията" (С., Соф. държ. Унив. литопеч. Щастие, 1943, 166 с.) Ив. Саръилиев фактически издава лекциите си пред своите студенти в Софийския университет, посветени на научните възгледи и творчеството на Иммануел Кант. А книгата излиза като издание на Историко-филологическия факултет на университета. В националната библиография Ив. Саръилиев е отбелязан като автор и издател общо на осем издания с философска проблематика.

Представител на психофизическия паралелизъм, експерименталната психология и формалистичната естетика е **Спирidon Спасов Казанджиев** (1882, Севлиево, – 1950). Неговите авторски книги биват посрещани с интерес и издателите им залагат нерядко по-високи от обичайните тиражи. Сп. Казанджиев издава сам или чрез столичните издателства "Хемус", Студентското философско-педагогическо дружество, Софийския университет и военното на Негово величество училище своите 16 издания на студии, монографии, научнопопулярни очерци, лекции и учебници по военна и обща психология, включващи и някои преиздания. Книгите му се печатат в софийските печатници "Еди-

сон", "Либерални клуб", издателство-печатница "Хемус", печатница П. К. Овчаров, печатница "Художник", печатница на Военно-издателски фонд, "Литопечат" при Софийския държавен университет (циклостилни издания). Сп. Казанджиев е интересна личност – от една страна, заради самото си философско творчество (негови студенти например правят дори без знанието му циклостилно издание на собствените му лекции), а, от друга, поради творческите му контакти с писатели като Пенчо Славейков, д-р К. Кръстев, А. Страшимиров, Вл. Василев и кръга около сп. "Златорог", Й. Йовков, Боян Пенев, Сп. Казанджиев се жени за Белла, сестра на Дора Габе. През 50-те години издава книгата си "Срещи и разговори с Йовков", която впоследствие претърпява няколко издания. Този интерес към творците на българската литература видният наш философ заявява още през 1932 г. с книгата си "А. Страшимиров като народопсихолог" (С., печ. Едисон, 22 с. 8°, отпеч. от сп. "Златорог"). В областта на философските си изследвания Сп. Казанджиев още с първите си книги дава сериозна заявка за разработки в територията на психологичното. През 1924 г. като отделна книга излиза "Психология на възприятието" (С., печ. Художник, 232 с. 8°), която е отпечатък от Годишника на Софийския университет, Историко-филологически факултет, кн. XX, 1924 г., а второто издание на книгата е реализирано чрез университетската печатница през 1940 г. Две години по-късно Студентското философско-педагогическо дружество в София издава по лекциите на Сп. Казанджиев "Теория на познанието" (59 с. 4°). Някои от по-важните изследвания на този автор и издател на философска книжнина са: "Обща психология" (С., Соф. унив. Кл. Охридски, Придворна печ, 1938, 543 с. 8°) – излязла в Университетска библиотека под № 187; "Знание и вяра" (С., Хемус, Придворна печ, 1939, 220 с. 8°) и "Военна психология" (С., 1943, 15, 336 с. 8°). Като отделни издания по негови лекции се появяват неговите "Записки по логика" – 2. преработено и допълнено издание, литопечат на негови записки от студенти без знанието на автора (С., Соф. държ. унив., Литопечат, 1936, 168 с. 8°) и "Записки по военна психология" (С., Воен. на Н. В. у-ще, печ. на Воен.-изд. фонд, 1942, 112 с. 8°). Книгите на Сп. Казанджиев се включват в утвърдени библиотечни поредици като "Университетска библиотека" и "Военна

библиотека", а тиражите се данжат около 1000 екземпляра за издание. Издателската продукция на този наш философ се характеризира с акцент върху психологическата тематика – продължава разработките на представителя на психофизическия паралелизъм Никола Алексиев, третиращи въпроса за отношението между физическото и психичното, прави свои оригинални интерпретации и разработки на теми от експерименталната психология, особено в психологията на чувствата и на възрастите на военната психология, на инстинктите и чувствата. За автора чувството на човека е ирационално състояние. В тази посока са и разсъжденията на Сп. Казанджиев като следовник на формалистичната и ирационална естетика на индивидуализма, чийто основи трасира в края на XIX век в българската философска мисъл д-р Кръстю Кръстев. Сп. Казанджиев изпитва определено влияние от немския философ Вилхем Вунт, особено в областта на експерименталната психология, затова счита философията за миросглед, имащ за цел удовлетворяване изискванията на разума и потребностите на сърцето. Своите възгледи той прокарва още в първата си значима публикация по този въпрос – книгата "Критически опит върху метафизиката на Вилхем Вунт. Научна или историческа философия." (С., печ. Либерални клуб, 1919. 141 с. 8°). Заедно с това Сп. Казанджиев изпитва благотворно влияние в творчеството и издателските си прояви от страна на световни мислители като Ницше, Бергсон, Ланге, Липс и Фолкелт. От 1920 г., когато става доцент, а впоследствие и професор в Софийския университет, благодарение на творческите и издателските си прояви в българската философска мисъл, той възпитава поколения студенти, формира свои последователи.

Тук ни се струва удачно да кажем и още няколко думи за родоначалника на експерименталната психология и на психофизическия паралелизъм в България **Никола Христов Алексиев** (1877, Габрово – 1912). Той учи гимназия във В. Търново и следва в Лайпциг, като има възможност отблизо да се запознае с философските възгледи на Вилхем Вунт и Иполит Тей, на Г. Т. Фехнер, К. Лампрехт, Е. Мойман. След 1906 г. преподава в Софийския университет. Там основава първата у нас лаборатория по експериментална психология. Н. Алексиев издава за краткия си жизнен и творчески път шест стой-

ности книги, които са в две тематични линии – история на философията и психология, и студиите в научната периодика “Принос към учението за афектите” (1908) и “Принос към учението за волята” (1910). Първата си книга “Основни форми на чувствата” издава с помощта на пловдивското издателство-печатница “Христо Г. Данов” през 1907 г. (156 с. 4 л. диагр. 8°). За Н. Алексиев човешкото съзнание е цялостна връзка от душевния процес. Волята и аперцепцията са страни на един процес. Волята сочи самоактивността на съзнанието, тя е нещо повече от чувства, усещания и мисленето, защото се съдържа в цялостната същност на съзнанието. Провеждайки своите експерименти, Н. Алексиев разкрива свободата на волята като същностна страна на човешкия индивид. Чувствата от своя страна изразяват състоянието на съзнанието и неговото отношение към предметите и явленията в окръжаващия ни свят, затова те са едно преживяване на субекта. Важен издателски факт е появата на книгата му “Учението на Густав Теодор Фехнер за отношението между душа и тяло” (С., Придворна печ., 1910. 84 с. 8°), където полемизира с видния учен, развивайки своите схващания за психическия паралелизъм. В областта на историята на философията и политологията Н. Алексиев сам или с подкрепата на столични издателства и печатници издава книгите: “Николо Макиавели, Етико-политическа студия” (С., Придворна печ., 112 с. 8°), “Жан Боден. Етико-политическа студия.” (С., Придворна печ., 1910. 128 с. 8°), “Нашата училищна политика. Историческо изследване.” (С., печ. См. Стайков, 1912. 335 с. 8°). Няколко години по-късно, през 1915 г. (под редакцията на П. М. Нойков) Софийският университет печата в столичната печатница “Ив. Кадела” неговото значително по обем (603 с.) изследване “Иполит Тен и неговата философия на историята” (8°). Книгата излиза под номер 6 на поредицата Университетска библиотека и е едно от най-машабните и солидни проучвания в областта на философията на историята. Включен е пространен предговор и портретна илюстрация.

Значителен принос в създаването и издаването на българската философска книжнина има и **Михаил Дафинскичев Димитров** (1881, с. Чупрене, Белградчишко – 1966). Той завършва през 1907 г. специалност философия в Софийския университет, но учи също в Юго-

славия и Швейцария, известно време е учител, а след 1921 г. работи като асистент по психология в университета. След 1944 г. има завидна научна кариера – избран е за професор и член на БАН, ръководи научния институт “Христо Ботев”. Още от 20-те години членува в БКП и застава на марксистки позиции, което определя до голяма степен и характера на творчеството му в областта на историята на философията на Българското възраждане – в изследване творчеството на Л. Каравелов, Хр. Ботев, личността и идеите на В. Левски. Заедно с това М. Димитров навлиза в теорията на психоанализата, като я свързва с художественотворческия процес и подлага на критика учението на З. Фройд. В статията си “Психоаналитично тълкуване на художественото творчество”, публикувана в кн. 5, 1933 на сп. “Философски преглед”, авторът разглежда основни аспекти от учението на Фройд, като същевременно подчертава, че безсъзнателната дейност бива толкова по-активна, колкото по-активно е съзнанието²⁷. Безсъзнателното мислене, безсъзнателното творчество се съпровожда от силен емоционален подем, и тогава говорим за вдъхновение, което обаче идва като резултат от предварителна мисловна работа²⁸. М. Димитров критикува психоанализата на Фройд, според която безсъзнателното е психично и в него се крият незадоволени желания, полово влечение, Едиповият комплекс, но които са само теоретични построения, без да държат сметка за освобождаващото действие на творческия процес, на ролята на таланта като сбор от много и разнообразни функции, на творчеството като процес, където важен е факторът “време”²⁹. Неслучайно М. Димитров издава своите книги за Хр. Ботев, в които от конкретни позиции дава интерпретации на възгледите си в посока на психология на художественотворческите процеси при големия български пост-революционер: “Христо Ботев. Идеи. Личност. Творчество.” (С., Ново у-ще, печ. Напред, 1919. 240 с. 8°), “Биография на Христо Ботев” (С., кооп. печ. Едисон, 1924. 94 с. 8° – Библ. Нов път. № 18), “Личността на Ботева. Крит. преглед.” (С., печ. Радикал, 1938. 127 с. 16° – Науч.-филос. библ. № 1), “За литературното наследство на Христо Ботев” (С., книж. нов свят, печ. В. Иванов, 1941. 62 с. 8°). През 1938 г. издава и книгата си “Нитче като идеолог” (С., печ. В. Иванов. 127 с. 8° – Науч.-филос. библ. № 2), където

от идеологически позиции дава тълкувания на научното творчество на видния немски философ. М. Димитров дава принос и при разкриване на ейдетични явления като субективно наледни образи-представи, почти сходни с усещанията и възприятията.

Правейки преглед на българската философска книжнина в контекста на националната книгоиздателска традиция, не може да отминем факта, че периодът между двете световни войни благоприятства за един определен процес, който може да определим като **многоспектност** в българската философска мисъл, която се отразява и в книгоиздателската дейност. Заедно с представителите на ремкеанството например шества интуитивизмът и рационализмът, наред с философския естетизъм и неовитализъм се появяват издания, изповядващи алтруизъм и абстрактен хуманизъм, а до трудовете за християнския социализъм се реди модернистична и формалистична естетика, неокантианството полемизира с марксизма. Тодор Павлов и Михаил Димитров не са единствените, които наред с издателя на "пролетарска книжнина" Георги Бакалов ратуват за утвърждаването на една нова идеология, която ще се крепи върху могъщите рамене на тоталитарната държава от нов тип – с диктатурата на пролетариата, с учението на народните маси като движещи сили на социалистическата революция и т. н. Интересно е да проследим накратко творческия и издателски път на още един изтъкнат философ марксист – **Сава Цолов Гановски** (р. 1897), който сред 1944 г. ще заема най-висши държавни постове в научната и партийната йерархия и комуто не биха могли да отрекат заслугите в налагането още през 30-те години на един все още малко популярен модел на философско мислене и поведение. Още през този период бъдещият академик ще утвърждава атензизма и марксизма в книгите си по педагогика и история на философията. Това, разбира се, не е случайно, тъй като от 1928 до 1931 г. специализира в Москва, а пет години по-назад (1923 – 1928 г.) по време на специализацията си по философия и педагогика в Хале и Берлин е секретар на университетската комунистическа група на българските студенти. Заедно с идеологическите си пристрастия С. Гановски получава в чужбина и солидна подготовка, което му дава възможност да осъществи няколко солидни свои издания – предимно студии и монографии. "Съ-

шествувал ли е Христос" е първата от единадесетте книги на С. Гановски, която се появява през 1931 г. под формата на неголяма брошура от 56 с. в библиотека "Безбожник" за печатница-издателство "Нов живот". Тук авторът се подписва с псевдонима Северин. Самото издание е в голям за времето тираж – 4000 екземпляра. Сериозна заявка прави със следващата си книга "Основни направления във философията" (С., печ. В. Иванов, 1934, 288 с. 8°), като отново поставя и псевдоним – Трудин. Третата книга излиза една година по-късно с интригуващо заглавие "Що е живот. Произход, същност, смисъл", отпечатана на формат 16° в същата печатница, и авторът този път е с друг псевдоним – С. Ц. Тодоров, а пък тиражът сочи устойчив интерес – 2500 екземпляра. Книгата е в обем от 86 с. През 1937 г. издава книгата "Великият учен академик Иван П. Павлов" (С., печ. Камен дял, 111 с. 8°), а на следващата година в същата печатница и в същия обем излиза студията му "Из философията на Възраждането. XVII в. Рене Декарт" (16°), в библиотека "Наука и възпитание", серия I, номер 1. Една от най-впечатляващите издателски прояви на С. Гановски е излизлата през 1940 г. в печатница "В. Иванов" монография в обем 461 с. "Основни закони на научната философия" (8° 3000 тир.). Само след една година е издадена и "Кратка история на философията. От древността до най-ново време". (С., печ. Бр. Миладинови, 1941, 404 с. 12 л. ил. 8° 3000 тир.). До 1944 г. С. Гановски издава и четири книги с педагогически характер: "Педагогически албум" (С., печ. В. Иванов, 1936, 100 с. 38 л. портр. 16°), "Образователното дело в далечния Изток" (С., печ. Камен дял, 1937, 63 с. 8°), "Полово и естетическо възпитание" (С., печ. В. Иванов, 1940, 95 с. 8°) и монографичното изследване "Проблеми на възпитанието" (С., Д. Гологанов, печ. В. Иванов, 1940, 224 с. 8°).

Все пак марксистическото направление в българската философска мисъл, а оттам и в книгоиздателската практика, не успява да постигне очаквания от своите автори и вдъхновители ефект през периода между двете световни войни, независимо от силното присъствие на изброени по-горе автори като Т. Павлов, С. Гановски, Г. Бакалов, М. Димитров и др. Характерно за издателската дейност през този период е многообразието от авторитетни имена и силни личности на български философи, социолози, естети, които създават едно широко културологично пространство, наситено с мащабни

издателски решения, с многообразие от жанрове, библиотечни поредици, различни по тематика и характер книги, в които доминира неотменното желание за достойна и равностойна среща с европейската и световната философска мисъл. И днес за българската книгоиздателска традиция са гордост книгите на нашите философи д-р Кръстю Кръстев, Никола Алексиев, Димитър Михалчев, Атанас Илиев, Иван Георгов, Иван Гюзелев, Иван Саръилиев, Спиридон Казанджиев, Иван Кинкел. Особено важни за формиране на ново знание в родната ни философия като наука изиграват книгите в областта на историята на философията, етиката, естетиката, психологията, социологията. Важно място имат издадените трудове по психоанализа, обща и експериментална психология, психология на художественотворческия процес. Интересен факт при българските автори издатели на философска книжнина е тяхното желание за осъществяване на творческа връзка с други области на науката като литература, биология, математика, в резултат на което се появяват оригинални и нестандартни книги на българския книжен пазар. Определено място в родната книжнина има и учебната философска литература – учебници, малки енциклопедии, научнопопулярни очерци. Обичайните тиражи на философските издания се движат около 1000 – 2000 екземпляра, но се срещат и монографични изследвания и студии от порядъка на неколкостотин екземпляра, както и книги, предназначени за по-широка читателска аудитория – ученици от гимназиалния курс, студенти, читатели с интереси към популярното философско четиво. Донякъде изборът на тиража се определя и от самия жанр – монография, студия, статия, научнопопулярен очерк, полемична статия или студия и др. В много случаи, след като насъберат известен опит в книгоиздателската практика, авторите сами пристъпват към издаване на свои съчинения с оригинално авторство или тип съставителство. Философската книжнина се печата в големите столични печатници “Братя Миладинови”, “В. Иванов”, “Просвета”, “Графика”, “П. Р. Славейков”, “Рахвира”, “Художник”, “Книшеграф”, “Витоша”, “Военен журнал”, “Военно-издателски фонд”, “С. М. Стайков”, “Б. А. Кожухаров”, “Гавазов и Чомонев”, “Ст. Василев”, “Балабанов и Захариев”, “Изгрев”, “Едисон”, Придворната печатница, печатницата на Софийския университет,

печатница "Радикал" и др. Участие в този процес вземат и печатниците от провинцията – "Владимир П. Янакиев" (Свищов), Търговска печатница – Пловдив, кооперативна печатница и книговезница "Светлина" (Плевен), печатница-издателство "Дюкмеджиев и сие" (Видин), "Изгрев" (Плевен), скоропечатница "Българско знаме" (Сливен), "Светлина" (Ямбол), варненските печатници "Взаимност", "Н. Петров", "П. Глушков и сие" (преди да се премести в София), "Д. Тодоров и сие", "Просвещение", "Светлина" (Стара Загора) и др. При издаването на философската книжнина до 1944 г. се включват издатели от София и други по-големи издателски центрове: "Иван Говедаров" (София), Централна книжарница "Т. Ф. Чисев" (София), Царска придворна печатница "Ив. Кадела" (София), "Иван Г. Игнатов" (Пловдив и София), печатница-издателство "Пряворец" (София), "Георги Георгиев" (Лом), "Добромир Чидингиров" (София), "Армейски военно-издателски фонд" (София), "Ив. Кожумджиев" (София), "Хемус" (София), "Стоян Атанасов" (София), "Петър Глушков и сие" (Варна), книгопечатница, литография и издателство "Янко С. Ковачев" (София), печатница-издателство "Факел" (София), "Христо Г. Данов" (Пловдив), "Пилев" (Кюстендил) и др. Както се вижда и от имената на издателските фирми, повечето сочат еднолични собственици или фамилни издателски сдружения. Тъй като интелектуалният потенциал за създаването на философско-социологическата книжнина е съсредоточен в столицата, то и изданията от този тип излизат предимно в софийски печатници и са издавани от софийски издателства. Заедно с това в издаването и печатането се включват издатели и печатари от по-големите издателски и полиграфически центрове като Пловдив, Варна, Свищов, Плевен, Стара Загора.

Създават се авторитетни библиотечни поредици, особено в периода между двете световни войни: "Натурфилософско четиво", "Наука и възпитание", "Социологическа просвета" (серия "Природа и общество"), "Психологическа библиотека", "Материалистическа философия", "Четиво Наука и живот", "Млад читател", "Художествена култура", "Знание", "Библиотека Съзнание. Обществено-научна литература", "Университетска библиотека"¹⁰.

Философската книжнина присъства и в българската периодика, най-вече в специализираното научно списание "Философски прег-

лед", което в продължение на 14 години в периода между двете световни войни утвърждава позициите на българската философска мисъл у нас и в чужбина, ползва се с безспорен авторитет сред чуждестранните научни среди. Немалък дял за това има неговият основател и редактор проф. Д. Михалчев. Неуспешен опит да бъде негов опонент прави списанието "Философия и социология", което излиза в столичните печатници "Култура" и "Графика" от декември 1941 до май 1942 г. и привлича някои по-известни наши философи като Иван Кинкел, Атанас Илиев, проф. Д. В. Дюлгерев. Философската проблематика присъства на страниците на авторитетните литературни списания "Мисъл" под редакцията на д-р К. Кръстев (1892 - 1907), "Хиперион" (1922 - 1931) под редакцията на Теодор Траянов, Иван Радославов и Людмил Стоянов, "Златорог" (1920 - 1943) под редакцията на Владимир Василев, "Везни" (1919 - 1922) под редакцията на Гео Милев.

Наред с тези издания на своите страници публикуват статии, студии, критически отзиви и други материали с философска проблематика някои списания с литературно-научен характер като пловдивското "Наука" (1881 - 1884) с редактор Иван Вазов; великотърновските "Труд" (1887 - 1892) с редактори-издатели Цани Пинчев, А. Тодоранов, Т. Джамджиев и Г. Цанев и "Звезда" (1900) под редакцията на Ив. Кирилов, Стоян Н. Коледаров, В. И. Сребров и М. Ив. Ханджиев, шуменското "Искра" (1888 - 1897) на редактора-издател Васил Юрданов; "Литературно-научно списание на Казанлъжкото учителско дружество" (1890) под редакцията на д-р Кръстев и неговото продължение - месечното литературно списание "Критика" (Пловдив, март - дек. 1891, ред. д-р К. Кръстев); "Ден" (1891 - 1896, Шумен - София) - месечно списание под редакцията на Янко Сакъзов, с преводни статии от Фр. Енгелс, Г. Плеханов и др.; месечното илюстровано списание с редактор-издател Йордан Михайлов "Илюстрации Светлина" (София, 1891 - 1934); месечното илюстровано научно-литературно списание "Живот" (1897 - 1899, Сливен) с редактор-издател Стефан Гидиков с неговите опити за философска лирика и статии с философски характер; месечният литературен и научнопопулярен журнал за самообразование "Праг" (Видин, 1898) с водещ редактор Антон Страшимиров, столичното двуседмично

списание за политика, литература и наука "Летописи" с директор Константин Величков (1899 – 1905); илюстрираното литературно-художествено списание "Художник" (София, 1905 – 1909) с редактори Симеон Радев, Александър Балабанов и Павел Геннадиев, ратуващо за импресионистични методи при философските и литературно-критическите оценки на художествените творби; "Съвременна мисъл" (София, 1910 – 1920) с изяви сътрудници като д-р К. Кръстев, Ст. Михайловски, Г. Бакалов, Кръстю Раковски, Янко Сакъзов и мн. др.; литературно-художественото списание "Листопад" (София, 1913 – 1935) с редактор Димитър Бабеа, което публикува и статии с философска тематика; органът на БРСДП (т. с.) "Ново време" под редакцията на Димитър Благоев, списвано в духа на марксистическата идеология; органът на Върховния читалищен съюз "Българска мисъл" под редакцията на проф. Михаил Арнаудов (София, 1925 – 1943) с редица публикации по философски, литературни и исторически въпроси, които дават принос при формирането на българската философска мисъл и родната култура в периода между двете световни войни. Това са основната част от периодичните издания, където намира място и философската книжнина. Въпросът за приноса на нашата периодика в българската философска мисъл обаче се нуждае от самостоятелно, задълбочено и пространно проучване, което излиза извън рамките на нашето изследване, и би могло да послужи за ценни наблюдения в областта на философската книжнина, вливаща се органично в ярката и богата палитра на българската издателска традиция³¹.

БЕЛЕЖКИ

¹ Бакалов, Г. Писатели и книги. Ч. I – [II]. С., Плевен, библиот. Нов път, кооп. печ. Изгрев, 1925. – Библиот. Нов път. № 23, 24 и 25.

I. Чужди писатели и книги. 74 с.

[II], ч. 1 – 2. Български писатели и книги.

Ч. 1. 128 с.; ч. 2 127 с.

² Орешков, П. Книгата в България през 1930 година. Статист. Студия. Плевен, печ. Изгрев, 1931, 17 с. (отпеч. от сп. Читалище. Г.Х, 1931, кн. 8 – 10; Книжковата ни в навечерието на войните и съдбата ѝ до 1928 год. С., печ. Графика, 1931, 16 с.). Отпеч. от сп. Училищен преглед, 1931, кн. 7, с. 1507–1609.

³ Боров, Т. Българската книга. С., Придворна печ., 1935, 31 с. [Отпеч. от сп. Подслон, II, кн. 4. Библиогр. с. 29–31]; Книги, библиотеки, библиография. С., Бълг. мисъл (печ. Книпеграф) 1941. VIII, 232 с.

⁴ Гергова, А. Книжковата и българите XIX – началото на XX век. С., БАН, 1991, 260 с.; Книгознанието в България. С., 1987, 236 с.; Книгознание. Наука и изк., Лекции. С., Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 1995, 272 с.

⁵ Богданов, Ив. Българска литературна периодика. Приносът на периодичния печат в развитието на българската литература 1878 – 1944. С., 1972, 384 с.

В книгата се съдържат редица ценни моменти относно присъствието на представители на българската философска мисъл в литературно-научните списания.

⁶ Тилева, В. Българско печатарско дружество “Промышление” в Цариград 1870 – 1885. С., Нар. библиот. “Кирил и Методий”, 1985, 474 с.

⁷ Мосенков, Ат. Отгласи. Пловдив в света на книгата. Пловдив, ХГД, 1985, 160 с.; Летопис на издателство “Христо Г. Данов” 1850 – 1980. Пловдив, ХГД, 1980, 224 с.

⁸ Георгиев, Л. Организация на издателския процес. История и съвременни аспекти на издателската дейност в България XIX – XX век. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 1994, 120 с.; Свищов – издателски и печатарски център. XIX – началото на XX век. Свищов, Междунар. фондация “Ал. Константинов”, 1997, 400 с.

⁹ Данков, Евд. История на философията и философската дейност във ВТУ “Св. св. Кирил и Методий”. История на научните изследвания и метафизика на духовността. – В: Сб. Любомъдрие. Т. 1. В. Търново, ПАН – ВТ, 1996, 5–41 [Преглед и коментар върху философската книжнина на автори от

Великотърновския университет – книги и периодика]; Васил хаджи Стоянов-Берон и възрожденската духовна култура в Търново. – лит. алм. Янтра, 1985, № 6, 151–159 [Преглед на книгоиздателската традиция през Възраждането и на издателската продукция на възрожденския философ д-р В. Берон преди и след Освобождението]; 140 години от рождението на Стоян Михайловски. – Философски алтернативи, 1996, № 5, 134–138 [Ст. Михайловски и неговите “Неиздадени съчинения” с философска проблематика]; 130 години от смъртта на Иван Селимински. – Философия, 1997, № 4–5, 54–58. [Книжовни приноси в българската философска мисъл на д-р Ив. Селимински]; Петър Дънов и неговата комасонска дейност в България. – Кула, 1995, № 4, 3–12 [Дъновизмът като комасонска философия в българската теософска книжнина]; 130 години от рождението на българския философ и литературен критик Кръстьо Кръстев. 1866 – 1919. Град Казанлък и началото на философската и литературно-критична дейност на д-р Кръстьо Кръстев. – Кула [Казанлък], 1996, № 2, 3–16 [д-р Кръстьо Кръстев като редактор на “Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество” и неговото продължение – пловдивското месечно литературно списание от 1891 г. “Критика” също под негова редакция, като периодични издания, предлагали си “Мисъл”].

¹⁰ Данкова, Р. Природонаучни и нравствено-педагогически скващания на Христо Попов. – В: Живот, отдаден на свой народ. Юбилеен сборник 120 години Христо Попов. В. Търново, Бълг. есперантски съюз и Съюз на науч. работници – В. Търновски клон, 1985, 73–79. [Книжовни и издателски приноси на търновския журналист, общественик и философ Христо Попов (1865 г., Долна Оржовица – 1945)]; Екзистенциалните идеи на Владимир Соловьев и тяхната мотивация [встъпнит. студия] – В: Соловьев, Вл. Кратка повест за антихриста. Три речи в памет на Достоевски. В. Търново, Унив. изд. “Св. св. Кирил и Методий”, 1994, 5–16; Първото представяне на Соловьев у нас. – Пак там, 105–109 [послеслов към цит. книга].

¹¹ Михалчев, Д. Философията като социална идеология и като обективна наука. Нито идеализъм, нито материализъм. – Философски преглед, 2. ян. – февр. 1930, № 1, 51–52.

¹² Философски речник. 2. доп. изд. под ред. на М. Бъчваров, М. Драганов и Ст. Стоев. С., 1985, с. 377.

¹³ Михалчев, Д. Цит. по-горе студия във “Филос. преглед”, № 1, ян. – февр. 1930, 48–72.

¹⁴ Пак там, с. 72.

¹⁵ Пак там, с. 109.

¹⁶ Пак там, 112–113.

¹⁷ Бердиев, Н. Из теорията и практиката на съветския атеизъм [препеч. със съкр. от сп. "Путь" – Париж, № 34, 1932 г.] – Философски преглед, IV, ноем. – дек. 1932, № 5, 420–429.

¹⁸ Михалчев, Д. Философският живот и философската книжнина в Съветска Русия. – Философски преглед, IV, ноем. – дек. 1932, № 5, 401–419.

¹⁹ Четвъртата годишнина на първото българско философско списание [редакционна] – Философски преглед, IV, ян. – февр. 1932, 1–2.

²⁰ Иванов, М. Страници за българското масонство. Пловдив, Полиграфия, 1992, с. 75.

²¹ Цит. Философски речник, с. 458.

²² Пак там, с. 111.

²³ Гидиков, Ст. Рационализация и творчество. – Философски преглед, IV, май – юни 1932, № 3, с. 261.

²⁴ Пак там.

²⁵ В цит. Философски речник, с. 537, е отбелязан като Иван Сарълиев.

²⁶ Цит. Философски речник, с. 20.

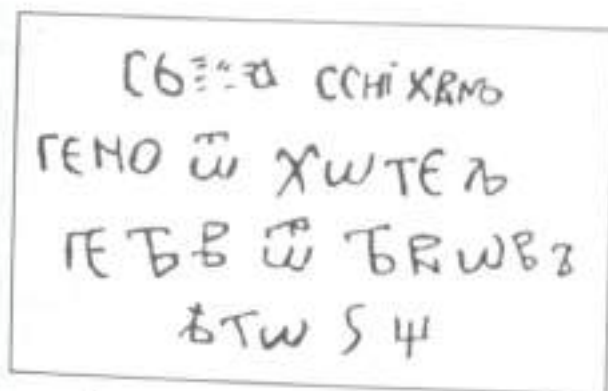
²⁷ Димитров, М. Психоаналитично тълкуване на художественото творчество. – Философски преглед, V, ноем. – дек. 1933, № 5, с. 425.

²⁸ Пак там, с. 426.

²⁹ Пак там, 430–432.

³⁰ При библиографския преглед на книгоиздателствата, печатниците, библиотечните поредици и авторите на философската книжнина сме използвали шесттомния библиографски указател "Български книги 1878 – 1944" (С., Народна библиотека "Кирил и Методий", 1978 – 1983), а при списанията книгата на Иван Богданов "Българска литературна периодика" (С., ОФ, 1972, 384 с.), както и "Български периодичен печат 1844 – 1944. Авторитар библиографски указател. Т. 1 – 3. С., Наука и изк., 1962 – 1969. [Съставител д-р Димитър Иванчев. За него виж още: Паничева, Цв. Доктор Димитър Иванчев като библиограф и краевед. – Архив за поселищни проучвания, 2, 1993, № 2, 56–61. Тук авторката сочи 63 негови публикации след 1944 г. – библиографски трудове, монографии, студии, статии, библиографски прегледи. Внимателно заслужава статията на д-р Д. Иванчев: Българската философска и педагогическа книга. – Научен живот, 1960, № 4, 25–28.

¹¹ Студията е публикувана със същото заглавие в Трудове на ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", том 3-4-5, 1998, кн. 3 – Философия, 295–336, издание на Университетско издателство "Св. св. Кирил и Методий". Тук текстът е с редакционни промени и корекции.

Напис върху пясъчник от църквата на
Батошевски ставропигиален манастир (1192 г.)